

N:o 191.

Af herr **F. Berg** från Stockholm, *om skrifvelse till Kongl. Maj:t med begäran om utredning i fråga om ordnande af förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetare beträffande reglering af arbetstiden.*

Genom förordningen af den 18 november 1881 om minderårigas användande i arbete vid fabrik, handverk eller annan handtering, genom lagen af den 10 maj 1889 angående skydd mot yrkesfara samt genom inrättandet af en regelbunden, om än tills vidare ytterst begränsad arbetsinspektion har vårt land omsider inträdt i raden af de samhällen, hvilka framskridit så långt i odling, att de genom sin lagstiftning söka bereda skydd icke blott åt den egendomsbesittande klassen, utan ock åt den, hvars enda uppehållsmedel är arbetet för dagen.

Sin största betydelse hafva nu anförda åtgärder säkerligen derigenom, att de utgöra de första, svåraste stegen inom vårt land på den bana, å hvilken mera framskridna kulturstater för länge sedan så kraftigt slagit in — de fredliga sociala reformernas bana. Att dessa steg inom kort måste efterföljas af andra i samma riktning, torde näppeligen af många betviflas; öfvertygelsen om nödvändigheten häraf synes med hvarje dag vinna i styrka och utbredning. Härom vittna bland annat de trenne till innevarande Riksdag aflåtna regeringspropositioner, hvori föreslås antagandet af en lag om försäkring för olycksfall i arbete och en lag om sjukkassor samt anvisandet af medel till en riksförsäkringsanstalt och till sjukkasseeväsendets befrämjande. Härom vittna ock de förberedelser till nya åtgärder på arbetarelagstiftningens fält, hvilka föreligga

Bih till Riksd. Prot. 1891. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band. 46 Häft. (N:o 191) 1

i den nu upplösta arbetareförsäkringskomiténs utförliga och sakrika betänkande.

Nämnda komiténs uppdrag gick som bekant derpå ut, att den skulle utreda »om och i hvad mån åtgärder kunna finnas lämpliga för ordnandet af förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetare beträffande möjliga olycksfall i arbetet, äfvensom för beredande af ålderdomsförsäkring åt arbetare och med dem jemförliga personer» samt att »derefter afgifva de förslag, hvartill utredningen gäfvé anledning.»

Bland de statistiska undersökningar, som komitén funnit nödiga till belysning af sitt förelagda ämne och som den i sitt betänkande offentliggjort, afser den första sjelfva olycksfallen i arbetet, deras antal och beskaffenhet m. m., den andra de hygieniska förhållanden, som äro af mera genomgripande betydelse för frågan, dels emedan de i hög grad inverka på olycksfallens förekomst, dels emedan de äfven i och för sig innebära väsentliga vådor för arbetarnes lif och helsa.

Främst bland dessa hygieniska förhållanden ställer komitén *arbetstiden* d. v. s. antalet arbetstimmar och deras fördelning.

Af den redogörelse, som härför lemnas (Arbetareförsäkringskomiténs betänkande III: 2: sid. 3—11), framgår bland annat,

att arbetstiden per dygn för 31,5 procent af samtliga (i komiténs statistik upptagna) arbetare i medeltal uppgår till 12 timmar och derutöver, för 65,1 procent öfverstiger 11 timmar och för 92,8 procent 10 timmar samt endast för 7,2 procent stannar under detta belopp,

att i nämnda timtal inga raster äro inräknade, ej heller den tid, som behöfves för gång till och ifrån fabriken, samt att, om härför erforderlig tid tillägges, man kommer till det resultat, att för de flesta arbetare sjelfva fabriksarbetet med rasterna samt gåendet till och från arbetet upptager i medeltal $13\frac{1}{2}$ till 14 timmar för hvarje dygn,

att denna arbetstid ingalunda alltid infaller hufvudsakligen under den ljusare delen af dygnet, utan att nattarbete förekommer för 46 procent af samtliga arbetare och inom en mängd rörelser för 75—100 procent,

att nattarbetet för en och samme arbetare ej sällan uppgår till elfva, tolf timmar, understundom till och med deröfver,

att inom några industrigrenar en och samme arbetare får arbeta hvarje söckendagsnatt, inom vissa till och med hvarje natt, jemväl söndagsnatten, allt utan någon frinatt emellan, samt

att vid dessa beräkningar blifvit medtagna icke allenast vuxna manliga arbetare, utan ock qvinnor och minderåriga.

Af det »Betänkande angående minderårigas antagande och användande

i fabrik, handverk eller annan handtering», hvilket den 19 april 1877 afgafs af dertill förordnade komiterade, finner man, att arbetstiden per dygn då i medeltal var ungefärligen densamma, men att den i vissa fall kunde springa upp ända till 16 timmar för barn och till 17 timmar för »yngre personer» samt för fullvuxna qvinnor och män.

Märkas bör, att samtliga af nämnda komitéer gjorda beräkningar grunda sig på uppgifter, som blifvit lemnade, icke af arbetarne, utan af *arbetsgifvarne* (hvad grufarbete angår af bergmästarne). Kunde motsvarande upplysningar insamlas äfven från den andra i saken intresserade parten, skulle de tvifvelsutän visa, att de ofvan anförda medeltalen i alla händelser icke kunna antagas vara för höga.

Som bekant har arbetareförsäkringskomitén icke ställt de af densamma meddelade uppgifterna om arbetstidens längd i något omedelbart samband med det egentliga föremålet för dess undersökningar, icke heller derpå grundat något förslag. Naturligvis kan orsaken härtill icke sökas deri, att komitén skulle förbisett betydelsen af *det* arbetareskydd, som ligger i arbetstidens återförande inom rimliga gränser. Den uppmärksamhet den egnat åt de nuvarande faktiska förhållandena i berörda afseende vittnar tydligen om motsatsen. Att den afhållit sig ifrån att på sina upplysningar härom bygga några slutsatser och yrkanden, beror säkerligen derpå, att frågan om arbetstidens reglering icke uttryckligen ingick i det uppdrag, som den fått sig förelagdt. Häraf har emellertid tyvärr blifvit en följd, att denna viktiga och invecklade fråga ännu ej i vårt land kunnat erhålla den grundliga och omfattande utredning, som med snaraste bör komma densamma till del.

Möjligen skall en och annan finna det vara för tidigt att nu påkalla Riksdagens uppmärksamhet för nya arbetarelagstiftningsåtgärder, enär man ännu ej hunnit genomföra dem, som redan äro i görningen, nemligen olycksfallsförsäkringen och ålderdomsförsäkringen. Häremot måste likväl anmärkas, att en dylik uppskofsgrundsats väl knappast bör göras gällande endast på den *sociala* lagstiftningens område och att den tvärtom der är *minst* på sin plats. De sociala reformbehofven uppstå med nödvändighet ur de för handen varande förhållandena; de afvakta icke sådana tillfällen, som för lagstiftaren kunna synas lägliga och beqvämliga, utan tränga sig, allt efter som de uppkomma, fram mot sin lösning. I vårt land synes just för närvarande ställningen vara sådan, att kraftiga sociala reformer äro en bjudande nödvändighet. Arbetsklassen har nyss erhållit visshet om, att under den närmaste framtiden ingen väsentlig lättnad är att vänta i den skattebördan, hvars värsta olägenhet ligger deri, att den verkar progressivt nedåt, och fara är, att

de personliga och ekonomiska uppoffringar, som de nya militärförslagen förutsätta, kunna komma att med sin ojemförligen största tyngd falla öfver just på samma klass.

Under sådana förhållanden har jag vågat hysa den förhoppningen, att statsmagterna möjligen just nu skola finnas benägna att öfverväga, huruvida och i hvad mån de vilja tillmötesgå den önskan, som i vår tid i alla land står främst på arbetsklassens program: krafvet på arbetstidens förnuftiga reglering och begränsning.

Till en början torde jag då böra lemna en kortfattad redogörelse för frågans ställning i utlandet och för de åtgärder, som man der redan vidtagit.

England.

Den första engelska skyddslagstiftningen afsåg blott minderåriga. 1802 bestämdes för lärlingarna vid bomullsspinnerierna en maximal-arbetstid af 12 timmar om dagen, måltidsrasterna oberäknade. 1819 utvidgades detta skydd till alla inom bomullsindustrien sysselsatta barn mellan 9 och 16 år. 1825 inskränktes för samma barn lördagsarbetet till högst 9 timmar. 1833 fastställdes inom hela väfnadsindustrien maximalarbetstiden för barn (9—13 år) till 9 timmar i dygnet och 48 timmar i veckan (lördagen 3) samt för »yngre personer» (13—18 år) till 12 timmar i dygnet och 69 timmar i veckan (lördagen 9).

Närmaste följden af 1833 års lag, hvilken (tack vare den samtidigt inrättade fabriksinspektionen) åtminstone delvis trädde i kraft, blef den, att qvinnoarbetet erhöi en vidsträcktare utbredning. Många fabrikanter afskedade icke allenast barnen under 9 år utan äfven barnen mellan 9 och 13 samt använde i stället vuxna kvinnor. Till en början var det hufvudsakligen blott ogifva sådana, som sökte och funno arbete i fabriker, och hufvudsakligen blott barnen, som af dem ersattes. Men snart funno arbetsherrarne, att det för dem var fördelaktigare att använda kvinnor öfver 18 år än att använda »yngre personer» mellan 13 och 18; de förra stodo nemligen ej i något afseende under lagens skydd, och med dem kunde man derfor drifva fabriker huru lång tid som helst, natt och dag, fullständigt oberoende af all offentlig tillsyn. Sedan man

kommit till denna slutsats, dröjde det ej heller länge, innan kvinnorna inom väfnadsindustrien började tränga undan äfven männen, hvilka ju ej kunde afspisas med samma låga aflöning och ej så motståndslöst fogade sig i alla anordningar. Medan under åren 1836—1839 antalet manliga arbetare inom nämnda industri ökades med endast 19,4 procent, steg antalet kvinliga arbetare med ej mindre än 28,3 procent; från 1833 till 1844 blef det ungefär fördubbladt. Inom kort indrogos nu äfven *hustrurna* i industriarbetet; mångenstädes blef det *de*, som fingo vandra till fabriken, under det mannen måste drifva omkring för att söka arbete, hvarvid han naturligtvis ofta hamnade på krogen eller i fängelset. Följden blef en så godt som fullständig upplösning af familjelifvet. De äldre barnen lemnades åt sig sjelfva, och de yngre inhystes mot usel betalning hos någon af dessa gamla kvinnor, som lefde af att mottaga massor af dylika små barn och som plögade lätta sina besvär genom det kända medlet att strax på morgonen gifva dem ett »rogifvande» bedöfningsmedel. Den omedelbara verkan af hustrurnas indragande i fabriksarbetet blef därför, att dödligheten bland småbarnen inom de stora industriområdena steg i en oerhörd grad. Härtill kom, att nattarbetet — då såsom alltid — alstrade en växande oblyghet och råhet bland både gifta och ogifta kvinnor; fabriksarbeterskorna blefvo snart vida beryktade för sitt djupa sedliga och fysiska förfall. Mest i ögonen fallande var eländet nere i grufvorna, der till följd af den höga värmegraden både manliga och kvinliga arbetare måste arbeta nästan nakna. Dessa missförhållanden, hvilka förefunnos och ännu förefinnas i flera andra land, men der ofta betraktas som »något som skall så vara» och derfor ej diskuteras, blefvo i England af varmhjertade och klarsynta människovänner framdragna i offentlighetens ljus. Allmänheten upprördes deraf och fordrade allt kraftigare, att äfven kvinnorna skulle ställas under samhällsmagtens skydd. Så skedde ock 1842, då underjordiskt arbete blef förbjudet för kvinnor, samt 1844, då äfven söndagsarbetet för dem afskaffades och en lagstadgad maximalarbetstid af 12 timmar i dygnet och 69 timmar i veckan fastställdes.

Den följande lagstiftningen har utgjort ett fortbyggande på den sålunda lagda grunden. 1847 bestämdes, att efter den 1 maj 1848 skulle inom väfnadsindustrien maximalarbetstiden för kvinnor vara 10 timmar i dygnet och 58 timmar i veckan. Då denna lag emellertid genom sin ofullständighet lemnade rum för kringgående af dess föreskrifter, utbyttes den 1850 mot en bättre, som verkligen lyckades tillförsäkra kvinnorna en arbetstid af högst 10½ timmar i dygnet och 60 timmar i veckan. 1853 bestämdes, att ingen del af denna tid skulle få förläggas till natten.

Under de följande tjugu åren öfverfördes detta skydd, som hittills gäلت blott väfnadstillverkningen, på den ena industrigrenen efter den andra. 1874 inskränktes de vuxna kvinnornas maximalarbetstid inom väfnadsindustrien ytterligare till 10 timmar om dagen och 56½ timmar i veckan (lördagen 6½ timmar), hvilken inskränkning, jemte förbud för söndags- och nattarbete, äfven gick öfver i den allmänna fabriks- och verkstads-lagen af 1878.

Ehuru de engelska lagar, som fastställa en viss maximalarbetstid för minderåriga samt för vuxna kvinnor, ingenstädes uttryckligen omnämna de vuxna *männens* arbetstid, hafva de dock äfven på denna haft en högst betydande verkan. Inom alla industrier, som kräfva mäns samverkan med kvinnor och minderåriga, har skyddet för de senare tillika kommit de förra till godo, så att i verkligheten äfven *de*, ehuru visserligen blott medelbart, fått en maximalarbetstid af 10 till 10½ timmar om dagen och 56½ till 60 timmar i veckan. Som emellertid en dylik samverkan icke är nödvändig i alla yrken, kan arbetstiden för män inom vissa industrier vara ej obetydligt längre. Att den inom andra blifvit begränsad till 9, ja till och med 8 timmar är hufvudsakligen en frukt af de väl organiserade fackföreningarnas kraftiga och sega verksamhet.

Frankrike.

Äfven i Frankrike har skyddslagstifningen börjat med de minderåriga. Strax före februari-revolutionen 1848 antogs emellertid en lag om skydd äfven för kvinnor, och fyra dagar efter revolutionens genomförande utfärdade den provisoriska regeringen en förordning, som faststälde en maximalarbetsdag för både kvinnor och män, uppgående till 10 timmar för Paris samt 11 timmar för provinserna. Snart kastade de nya magthafvarne emellertid arbetsklassens önskingar alldeles å sido. Genom lagen af den 9 september 1848 utsträcktes maximalarbetsdagen för alla franska fabriksarbetare till 12 timmar, och de verkstälighetsåtgärder, som fordrades för genomförandet äfven af denna begränsning uteblefvo. Först 1874 tillsattes särskilda yrkesinspektörer, och först 1883 erhöilo dessa i uppdrag att öfvervaka efterlevandets af 1848 års lag. — För vuxna kvinnor är sedan 1874 underjordiskt arbete i grufvor och stenbrott m. m. förbjudet.

Tyskland.

Den tyska skyddslagstiftningen intill 1878 omfattade endast minderåriga. Enligt nu gällande bestämmelser få kvinnor icke användas till underjordiskt arbete i grufvor, stenbrott, saltverk o. s. v., ej heller i valsverk, hammarsmedjor och glasugnar samt blott under vissa villkor i bly- och tobaksindustrierna. Barnaföderskor få ej ånyo intagas i arbetet förr än 3 veckor efter nedkomsten.

De upprepade förslag till en genomgående reglering af arbetstiden för såväl kvinnor som män, hvilka allt sedan 1881 sysselsatt den tyska Riksdagen, och hvilka framkommit från de mest skilda partier, hafva ännu icke ledt till det önskade målet.

Nordamerikas Förenta stater.

Genom en förordning af presidenten van Buren infördes 1840 en maximalarbetsdag af 10 timmar i alla förbundsregeringens verkstäder, dock med tillåtelse för öfvertidsarbete, så vida särskild öfverenskommelse härom blifvit träffad. Arbetsbefälet sökte visserligen nu nedpressa daglönerna med 20 procent, men genom utslag af presidenten Grant förklarades 1869 denna afkortning olaglig, och 1872 beslöts, att hvad arbetarne genom densamma förlorat skulle ersättas dem ur statskassan. — På senare tiden har äfven för åtskilliga af unionens lägre tjänstemän, exempelvis brefbärarne, en maximalarbetsdag af 8 timmar blifvit påbjuden.

I öfrigt äro skyddsåtgärderna för arbetarne olika inom olika stater.

Enligt den gruflagstiftning, som gäller i Colorado, Pennsylvania, Tennessee och West-Virginia samt så godt som hela Vestern, är grufarbetet aflyst för kvinnor af alla åldrar. — I Rhode-Island är nattarbete förbjudet.

I Dacota, Massachusetts och Michigan är särskildt för qvinliga industriarbetare stadgad en maximalarbetsdag af 10 timmar. I Wisconsin är densamma inskränkt till 8.

I Maine, Minnesota, Nebraska, New-Hampshire, New-Jersey, Ohio och Rhode-Island finnes äfven för vuxna män en lagstadgad maximalarbetsdag af 10 timmar. I California, Connecticut, Illinois, New-York, Pennsylvania och Wisconsin är densamma inskränkt till 8 timmar.

Dock kan i flera af dessa stater (Maine, Minnesota, New-Hampshire, Ohio, Rhode-Island, Connecticut, Illinois, New-York, Pennsylvania och Wisconsin) arbete öfver denna lagstadgade maximalarbetstid förekomma, såvida nemligen formlig öfverenskommelse härom träffas mellan arbetarne och arbetsgifvarne.

Österrike.

Före den stora nationella motgången 1866 var Österrikes arbetarskyddslagstiftning mycket torftig. Icke ens för barnen fans något verkligt skydd före den nya skollagen af 1869. Upprepade framställningar från riksdagen (1869, 1874 och 1876), från handelskamrarna och från arbetsklassen bragte emellertid ändtligen regeringen att på allvar upptaga arbetarefrågan till behandling, och följden häraf blef, att sedan 1883 en rad af skyddslagar här kommit till stånd.

Enligt dessa lagar få kvinnor icke användas till underjordiskt arbete och i allmänhet ej till nattligt fabriksarbete eller till andra särskildt farliga och ohälsosamma sysselsättningar. Barnaföderskor få ej ånyo inträda i arbetet förr än 4 veckor efter nedkomsten.

Såsom regel är allt söndagsarbete förbjudet. I fabriksmessigt bedrifna industrier är för vuxna arbetare, qvinliga såväl som manliga, bestämd en maximalarbetsdag af 11 timmar, rasterna ej inräknade. För grufarbete är maximalarbetsdagen fastställd till 10 timmar. — Undantag från dessa föreskrifter kunna dock beviljas af handelsministern i förening med inrikesministern; de hafva under de första åren af lagens tillämpning varit mycket talrika.

Ungarn.

Ungarns arbetarelagstiftning befinner sig ännu i sin första begynnelse. Dock föreskrifver den nya näringsförordningen af 1884 åtskilliga inskränkningar i användandet af minderåriga, hvarjemte den påbjuder, att barnaföderskor icke få användas i industriarbete förr än 4 veckor efter nedkomsten.

Ryssland.

Enligt lag af 1885 är i ryska fabriker nattarbete för kvinnor förbjudet inom ylle-, linne- och bomullsindustrierna.

Schweiz.

Intill 1848 omfattade den schweiziska skyddslagstiftningen hufvudsakligen blott barnen. Men nämnda år antogs i industrikantonen Glarus en lag, som reglerade ej blott de minderårigas arbete, utan äfven de vuxnas, till en begynnelse dock blott i bomullsspinnerierna. I sådana företag, som ej höllos i gång under natten, skulle högsta tillåtliga arbetstiden för vuxna personer vara 15 timmar. I de företag åter, hvilka drefvos både dag och natt, skulle ingen arbetare under loppet af ett dygn få användas till mer än 13 timmars dagarbete och 11 timmars nattarbete.

Under den följande tiden utvecklades denna lagstiftning ytterligare och vann så småningom efterföljd i andra kantoner. Nattarbetet afskaffades (i regel) äfven för vuxna, först i Glarus, 1869 i Basel-Stadt och 1873 i Tessin. Likaså förbjöds att använda barnaföderskor i industriarbete förr än 6 veckor efter nedkomsten, äfven detta först i Glarus, därpå 1869 i Basel-Stadt. 1864 nedsattes i Glarus maximalarbetsdagen för vuxna till 12 timmar. Detta vann 1869 efterföljd i Basel-Stadt och 1873 i Tessin. 1872 nedsattes den i Glarus ytterligare till 11 timmar.

Med anledning af klagomål från fabrikanterna i Glarus väckte regeringen i denna kanton år 1855 förslag om en gemensam arbetarelagstiftning för hela schweiziska förbundet. Längre förblefvo dock sträfvanterna härför fruktlösa. 1874 lyckades det emellertid skyddslagstiftningens vänner att få »bestämmelserna om minderårigas användande i fabriker samt om arbetstidens längd för i desamma anställda vuxna personer» förklarade för en gemensam förbundsangelägenhet. Slutligen antogs 1877 en för hela Schweiz gällande lag, hvori bland annat bestämmes, att barnaföderskor ej få användas i industriarbete innan 6 veckor förflutit efter nedkomsten, att natt- och söndagsarbete ej få förekomma annat än i sådana fall, då det af myndigheterna pröfvas vara alldeles nödvändigt, att maximalarbetsdagen för vuxna män och qvinnor (tiden för putsuing och dylikt oberäknad) skall vara 11 timmar (lördagar och »helgdagsaftnar» 10) samt att förbundsregeringen eger för särskildt helsoskadliga och farliga industrier fastställa en ännu kortare maximalarbetsdag. Ett försök, som 1880 gjordes från arbetsherrarnes sida att få dessa bestämmelser delvis upphäfdade, hade ingen framgång.

Den rörelse för en lagstadgad maximalarbetsdag, hvars hittills vunna resultat här i korthet blifvit anförda, stödjer sig på hufvudsakligen följande skäl.

1. *Den nu gängse arbetstiden är icke afpassad efter människorpens normala förmåga och måste därför i längden verka nedbrytande och undergräfvande på densamma.*

Bland de ogynsamma sundhetsförhållanden, hvarunder industriarbetaren lefver, är det ingen, som ådragit sig en så liflig uppmärksamhet som den omedelbara faran att stympas eller krossas af sönderspringande ångpannor, oinhägnade maskinerier och golföppningar, oinklädda remledningar och linor m. m., om hvilket allt arbetareförsäkringskomiténs olycksfallsstatistik (se dess betänkande del III: 1) samt en nyligen afgifven inspektionsrapport haft så ohyggliga saker att omförmåla.

Det har länge varit påpekadt, att olycksfallens antal och beskaftenhet står i nära beroende af arbetsdagens längd. Då arbetet pågått några timmar i sträck, måste en viss trötthet inträda, och om derpå följande uppehåll ej göres nog långt, måste tröttheten snart ånyo inställa sig och inom kort stiga till allt större höjd. Men då en viss punkt af ansträngning blifvit öfverskriden, framträder såsom naturlig följd häraf äfven själslig trötthet, liknöjdhet och ovarsamhet samt deraf beroende större fara för olycksfall. Det är företrädesvis *då*, som dessa sorgliga händelser inträffa, om hvilka vissa arbetsgifvare bruka säga, att de komma »på något outransakligt sätt» och »endast genom grof vårdslöshet».

Denna erfarenhet om olycksfallens samband med arbetstiden har nyligen blifvit på det otvetydigaste bekräftad af statistiken. Den tyska riksförsäkringsanstaltens officiella organ (Amtliche Nachrichten des Reichs-Versicherungsamt) innehöll i sin senaste årgång (sid. 201—448) en af anstalten utarbetad vidlyftig »Statistik der entschädigungspflichtigen Unfälle für das Jahr 1887», hvori bland annat visas, huru olycksfallen fördela sig på de olika arbetstimmarna under dagen. Man finner häraf, att på förmiddagen under timmen

kl. 6—7	inträffat	435	olycksfall
” 7—8	”	794	”
” 8—9	”	815	”
” 9—10	”	1,069	”
” 10—11	”	1,598	”
” 11—12	”	1,590	”

Som man ser, råder här en snabbt växande stegring, och höjdpunkten nås under de båda sista timmarna. Genom den i allmänhet vid 12-tiden inträffande middagsrasten sjunker antalet plötsligt, så att det

kl. 12—1 utgör blott 587,

men derpå fortgår det åter i oafbruten stegring, så att

kl. 1—2 inträffa 745 olycksfall

” 2—3 ” 1,037 ”

” 3—4 ” 1,243 ”

På grund af en mindre eftermiddagsrast (»die Vesperstunde») sjunker det

kl. 4—5 tillbaka till 1,178,

men stiger derefter

kl. 5—6 ånyo upp till 1,306.

Att ökningen icke ytterligare fortgår under timmarna efter kl. 6 beror dels derpå, att inom flere industrier nattsiftena nu taga vid, dels derpå, att inom andra arbetet nu efter hand upphör.

Framställningen ådagalägger på det tydligaste, säger riks-försäkringsanstalten (sid. 210, 282), att olycksfallens antal växer utomordentligt raskt till följe af arbetarens gradvis inträdande trötthet och förslappning (Die Darstellung lässt deutlich erkennen, dass die Zahl der Unfälle mit der allmählich eintretenden Ermüdung und Abspannung der Arbeiter ausserordentlich rasch zunimmt).

De skador, hvilka drabba arbetsklassen genom s. k. olycksfall, ligga i så öppen dag, att de understundom falla hvar och en i ögonen och till och med kunna väcka en viss tillfällig sensation. De höra emellertid ingalunda till dem, som djupast ingripa i arbetsklassens hela tillstånd. Äfven om dessa skador kunde genom en sträng lagstiftning och en eftertrycklig tillsyn förebyggas eller åtminstone i väsentlig grad minskas, så skulle i alla fall de flesta industrier fortfarande till sjelfva sin art vara sådana, att de nödvändigt måste utöfva en skadlig verkan på organismen. Somliga af dessa industrier äro förbundna med utvecklingen af ett helssofarligt dam af mineraliskt, växtligt eller djuriskt ursprung, hvilket alstrar lungsot och ögonsjukdomar. Vid andra måste arbetaren länge vistas i mörker, i för torr eller för fuktig luft eller i för ytterlig eller för häftigt växlande värme, hvilket framkallar hjernlidande, blödningar, vanmägt o. s. v. Somliga sysselsättningar tvinga till en otjenlig kroppsställning, hvilken förorsakar missbildningar, blodstockningar och dylikt.

Andra röra sig hufvudsakligen med giftiga materialier eller utsätta arbetaren för skadliga ångor och gaser, hvilket åstadkommer förstöring af benbyggnaden, oordningar i näringsförloppet, hudåkommor, bröstsjukdomar m. m. Till och med de noggrannaste skyddsåtgärder skulle icke på långt när vara tillräckliga för undanrödjandet af de olägenheter, hvarmed industriarbetet är förknippadt. »Det instängda rummet med sina ofta oundvikliga brister — hetta, dam, skänd luft — fabriksarbetet med sitt ensidiga anlitage af ideligen samma muskelgrupper och med sin slappande enformighet, råännet och den färdiga varan med sina ofta ohelsosamma egenskaper, den tvingande nödvändigheten att följa maskinens och medarbetarnes tidmätt utan hänsyn till kroppens behof af hvila för ett ögonblick eller till dess väl- eller illamående för stunden, den onaturliga ställningen — en eller flera af dessa eller andra helsoskadliga omständigheter skola som oftast ovilkorligen göra sitt inflytande gällande.» Hårtill komma slutligen de omätliga kraftyttringar, som vissa yrken regelbundet kräfvat och som högst få naturer i längden kunna uthärda.

Skola dylika helsoskadliga omständigheter ej i förtid förstöra organismen, så fordras, att deras inverkan afbrytes af passande mellantider, hvarunder den störda jemvigten kan hinna återställas. Hvad kroppen under arbetet förlorat, måste den under mellantiderna ersätta; sker ej detta, så tär den på sig sjelf, anripes af sjuklighet och går en för tidig undergång till mötes. »En riktig fördelning af arbete och hvila och framför allt ett fullständigt tillfredsställande af behofvet efter sömn samt vidare ett kroppens förmåga icke öfverstigande mått af arbete äro vilkor, som måste uppfyllas, för att människan skall kunna framgångsrikt arbeta, utan att hennes helsa deraf tager skada.»

Att noggrant angifva det mått af arbete, som ur *ren helsovårdssynpunkt* kan anses oskadligt, låter sig natrligtvis ej göra, enär detta mått måste växla för olika sysselsättningar och individer samt i fråga om samma individ för olika åldrar, olika tillstånd, olika arbetsföremål för tillfället o. s. v. Så mycket synes dock vara visst, att om helsovårdsvetenskapen såsom sådan finge göra sig gällande, dess fordran ingalunda skulle eftergifva den nu af arbetsklassen uppställda: 8 timmar till arbete, 8 timmar till sömn, 8 timmar till familjelif och andlig förkofran, och att — om nämnda fordran under nuvarande ekonomiska förhållanden ej skulle öfverallt låta sig genomföra — *tio till elfva timmar, måltidstimmarna inberäknade*, dock äro det *högsta*, som ur sundhetsvårdens synpunkt kan anses *tillständigt* (se bland annat prof. Erismanns Hälsovårdslära sid. 308, 340).

För arbetsklassen äro såsom bekant dessa af vetenskapen uppställda fordringar högst sällan uppfyllda. I flera industrier afbrytes arbetet sällan eller aldrig af en *hvilodag*. I ännu flera pågår det äfven under *natten*, och sömnen måste för en stor del af arbetspersonalen förläggas till den del af dygnet, då den enligt fysiologiens vittnesbörd skänker minsta vederqvickelse. I de flesta näringsgrenar är arbetsdagen onaturligt *lång*.

Men ju längre arbetsdagen är, och ju olämpligare den förlägges och fördelas, desto starkare växa ock de ogynsamma omständigheternas ödeläggande verkningar. Bevisen härför lemnas dels af läkarevetenskapen, dels af statistiken. Inom den förra har under vårt storindustriella århundrade utbildat sig en särskild vetenskapsgren, som enkom sysselsätter sig med s. k. arbetaresjukdomar (Arbeiterkrankheiten, Maladies professionnelles) och som redan gifvit upphof åt en omfattande litteratur. Den senare åter har på det omotsäglichaste ådagalagt, att arbetsklassen *såsom en helhet* är underlägsen öfriga samhällsklasser i afseende på fysisk helsa och styrka.

Detta sorgliga tillstånd förvärras naturligtvis deraf, att personer af denna klass redan vid sitt inträde i industriarbetet vauligen äro i nämnda afseende efterblifna. Öfverallt der man anstält undersökningar om den fysiska utvecklingen hos arbetsklassens barn å ena sidan och de mera bemedlades å den andra, har det visat sig, att de senare hafva ett afgjordt försteg. Vi hafva jemförande sammanställningar häraf såväl från England, Italien, Amerika och Danmark m. m. som från Sverige. Den sistnämnda, utförd af prof. Key i samband med senaste läroverkskomiténs arbeten (se dess betänkande, del. III), ådagalägger, att äfven hos oss samma förhållande eger rum som öfverallt annorstädes, nemligen att arbetsklassens barn visa en svagare tillväxt, yttrande sig genom mindre längd och lägre vikt hos dem än hos deras jemnåriga inom de bättre lottade samhällsklasserna.

Tydligast visar sig måhända denna fysiska olikställighet i sin inverkan på utsigten att lefva ett längre eller kortare lif. »Människans medellifslängd», säger en bekant, framstående hygieniker, »utgör för alla yrken tillsammans i det civiliserade Europa nu för tiden 36—40 år, men vexlar för olika yrken inom vidsträckta gränser. Presterna hafva att fröjda sig öfver ett långt lif, ty deras lefnadslängd är i medeltal 65—68 år; högre tjänstemän, generaler, affärsmän lefva i medeltal 56—60 år; advokater, konstnärer, lärare, läkare äro mindre lyckliga och lefva i medeltal endast 52—54 år; för daglönare uppgår medellifslängden endast till omkring 30 år. Visserligen finnes det praktiska

yrken, i hvilka arbetaren blir 40—50 år, men i andra yrken dukar han snart under, efter att endast få år hafva varit verksam i sitt yrke.» (Erisman s. 307.)

Från vårt grannland Danmark föreligger en högéligen intressant undersökning om »De økonomiske Forholds og Beskjæftigelsens Indflydelse paa Dødeligheden», på ett särdeles omsorgsfullt sätt utförd af läkaren Th. Sørensen och omfattande såväl hufvudstaden som landsortsstäderna. Han indelar befolkningen i tre grupper, hvaraf den första motsvarar »lavere Samfundslag (Arbejderklassen)», den andra »mellemste Samfundslag» och den tredje »højere Samfundslag». Hans undersökning visar, att i Köpenhamn »den relative Dødelighed er i lavere Samfundslag (Arbejderklassen) mellem 50 og 100 pct større hos begge Kjønder end i mellemste Samfundslag», under det att den »ikke er synderlig forskjellig i mellemste og højere Samfundslag», dock så, att i alla fall för vissa årsklasser »mellemste Samfundslag» har större dödlighet än »højere». Såsom väsentligaste orsaken till denna större dödlighet hos arbetsklassen (och särskildt hos dess män) anför författaren icke blott de sämre bostäderna, den svagare näringen o. s. v., utan äfven »Beskjæftigelsens Art».

Till samma resultat har man kommit i vårt andra grannland, Norge. I det »Forslag til Lov om Tilsyn med Arbejde i Fabriker m. V. og Lov om Arbejdstidens Begrænsning i forskjellige Virksomheder», som den 21 december 1887 afgafs af den dertill af regeringen förordnade »Arbejderkommissionen», lemnas en statistik, som visar, dels att »Døden i Reglen indtræffer meget tidligere hos Haandværksarbejdere og Fabrikarbejdere end hos almindelige Arbejdere», dels att det råder »en betydelig tidligere Dødelighed inden de Samfundsklasser, som det er tilsigtet at undergive Bestemmelserne om en Normalarbejdsdag end i de andre Samfundsklasser, hvormed de overhovedet kunne sammenlignes».

Den underlägsenhet i arbetarnes helsotillstånd, som dessa och liknande undersökningar samstämmigt ådagalägga, går antagligen genom arf omedelbart öfver på deras barn. Äfven om så ej skulle vara förhållandet, är likväl visst, att dessa från första ögonblicket tryckas hårdt af de osunda arbetsförhållanden, hvarunder föräldrarna — och särskildt mödrarna — ofta lefva. Det gifves flera industrigrenar, som genom sjelfva sin art äro egnade att främja en för tidig nedkomst. Vid den samfolkliga helsovårdskongressen i Wien 1887 upplyste en af fabriksinspektörerna i Schweiz, att på 100 lefvande födda kommo i detta land i medeltal 3,3 dödfödda, i den industriidkande kantonen Zürich 5 och i den ännu mera industridrifvande kantonen Glarus 6,4 samt bland den

fabriksarbetande befolkningen ensam 8,2. I de egentliga fabriksområdena, der mödrarna såväl strax före som strax efter nedkomsten måste arbeta i fabriken och därför ej kunna lemna de nyfödda ens den nöd-
torftigaste vård, stiger dödligheten bland späda barn till en förfärande höjd. Medan den i kantonen Glarus 1872—1874 för de bättre lottade klasserna utgjorde 16,6 procent, uppgick den bland fabriksbefolkningen till 28,5 procent. Inom Tyskland, der skyddet för industriarbeterskorna är vida mindre, har den på vissa ställen sprungit upp till 43, ja till 48,6 procent!

Med dylika sakförhållanden för ögonen hafva helsovårdens målsmän icke obetingadt kunnat instämma i det myckna tal om det hårda kroppsarbetets ära och välsignelse, som man så ofta får höra från personer, hvilka sjelfva lyckats undandraga sig detsamma och för ingen del vilja låta sina egna barn komma i åtnjutande deraf. Hvar och en måste visserligen medgifva, att detta arbete är nödvändigt, ej allenast såsom mensklighetens oumbärligaste uppehållsmedel, utan ock såsom dess förnämsta eggelse- och uppfostringsmedel. Men vår tids industri har visat, att det under den hänsynslösa vinningslystnadens ledning lika lätt kan blifva dess mest fruktansvärda *förstörelsemedel*, och det är erfarenheten härom, som i första hand framkallat sträfvandena för en maximalarbetsdag.

2. *Den nu gängse arbetstiden lemna icke nog tillfälle till familjelif och andlig förkofran samt måste därför verka i hög grad ofördelaktigt på arbetarens sedlighet och själsodling.*

Tryckt af en arbetsbörd, som icke motsvarar menniskonaturens normala förmåga, löper arbetaren i allmänhet fara att nedsjunka till en rent fysisk varelse. Tidigt på morgonen, medan hans barn ännu sofva, vandrar han till arbetet, och då han sent på aftonen åter kommer hem, stå de små redan i begrepp att gå till hvila. I de många fall, då fadern arbetar om natten eller »på skift», ställa sig förhållandena ännu ogynnsammare, och der äfven söndagshvilan är honom beröfvad eller till och med hustrun indragen i industriarbetet, kan man knappast längre tala om något samlif, någon familj eller någon inbördes förädling och uppfostran. Hemmet blir blott det ställe, dit man efter slutadt arbete, utpinad och utsläpad, drager sig tillbaka för att äta och sofva. Arbetarens hela lif blir mycket ofta en oafbruten kedja af de trenne, evigt sig återupprepande leden *arbete, mat och sömn* och nästa dygn åter *arbete, mat och sömn* och så vecka efter vecka och år efter år.

I vaket tillstånd ej sysslade med annat än utförandet af några få enformiga handgrepp eller det själsmördande betjenandet af ett maskineri, måste han småningom få sitt inre lif afpassadt efter dessa yttre förhållanden; hans tanke och känsla måste förkrympa och förtvina. Då nu menniskonaturen är så inrättad, att en ytterlighet åt ena hållet framkallar såsom bakslag en ytterlighet åt det motsatta, så är det ej att undra på, att just samme arbetare, som pressas tyngst af en omåttlig arbetsbörd, äfven är den, som vid tillfälle hejdlösast kastar sig i omåttliga och råa njutningar. Huru förslöad han än må vara, har dock äfven han inom sig ett djupt behof att någon gång, åtminstone för en stund, känna lifvets sorger lättare och sin förmåga att dem bära större. Den återställelse af sinnets spänstighet, som bättre lottade kunna söka i ett uppfriskande hemlif, i ett odladt och förfinadt umgänge, i litteratur och konst m. m., den finnes ju ej för honom. Hvad är då naturligare, än att han söker sin trefnad på krogen och sin vederqvickelse i rusets slöa dvala?

På så sätt samt genom den sedeslöshet i sexuelt afseende, som enligt erfarenhetens vittnesbörd alltid åtföljer fabriksarbetet och särskildt *qvinns* inkastande i detta, bidrager den omåttliga arbetstiden äfven *medelbarligen* att försämra arbetsklassens fysiska tillstånd.

Många ansträngningar hafva under senare tider blifvit gjorda för att genom aftonskolor, fortsättningskurser, föreläsningar och dylikt bringa kroppsarbetaren smak för ädlare njutningar och vinna honom för kulturen. Men klart är, att dessa bemödanden till en stor del måste stranda mot det öfvermåttiga hinder, som den nuvarande långa arbetsdagen mot dem uppreser. Äfven själsarbetet är ju ett *arbete* och kan icke utföras af en organism, hvars krafter redan äro utsugna. Den arbetare, som först under en lång arbetsdag sträfvat på fabriken och derefter sent på aftonen sätter sig på studiebänken, är all ära värd, äfven om han der — såsom understundom verkligen sker — blir så öfvermannad af trötthet, att han somnar midt under den mest fängslande undervisning. Så länge arbetsdagen bibehålles vid sin nuvarande längd, skola de flesta arbetare helt naturligt föredraga att antingen hängifva sig åt absolut hvila eller ock söka rycka upp sig ur sitt slapphetstillstånd genom mera rafflande medel än bildningsarbetet kan skänka.

3. *Den omåttligt långa arbetstiden är i och för sig egnad att verka nedtryckande äfven på arbetsklassens ekonomiska ställning.*

Det kännetecknande för kroppsarbetaren är, att hans enda (eller

så godt som enda) uppehållsmedel är hans kropp. Denna är det kapital, af hvars ränta *han* lefver. Bibehåller eller ökar sig hans arbetsförmåga, så bibehåller och ökar sig hans förmögenhet; aftager åter hans arbetsförmåga, så lefver han upp sitt kapital och går sin bankrutt till mötes. I samma mån som den nu gängse arbetstiden — enligt hvad förut blifvit visadt — undergräfvat arbetsklassens helsa och styrka, i samma mån blir denna klass äfven *ekonomiskt* deraf ruinerad. Härtill bidrager naturligtvis den begifvenhet på starka drycker, som står i så nära samband med den förslappande arbetsbördan och den försummade själsodlingen. Bekant torde ock vara, att man just inom den klass, som hårdast tryckes af denna börda, finner den största eftergifvenheten för ögonblickets drifter och tillskyndelser, den ytterligaste brist på omtanke och beräkning. Nämnda börda minskar ej allenast arbetsförmågan genom att undergräfvat helsan och hämma själsodlingen; den bidrager äfven att göra arbetaren *ekonomiskt* lättsinnig och slösaktig, benägen att lefva blott för stunden och oförmögen att genom planmessig och ihärdig sträfsamhet hålla sig uppe och steg för steg förbättra ställningen för sig och sina barn. Man har ofta med en viss häpnad iakttagit detta oväntade och för en ytlig betraktare obegripliga förhållande, och man har understundom såsom ett tungt skäl mot statens ingripande till arbetsklassens förmån anført, att personer af denna klass ofta visa så ringa vilja att hjälpa sig sjelfva äfven i sådana fall, då de det skulle kunna. Om man gjort sig mödan att söka utforska de psykologiska orsakerna till detta karaktersdrag, skulle man emellertid snart hafva upptäckt, att de till en stor del äro att finna just i den nedstämning och själsliga förslappning, som äro en följd af den öfverdrifvet långa arbetstiden.

Hvilka åsigtter i statsekonomiskt afseende man än må hysa, så torde dock hvar och en nödgas medgifva, att nationalförmögenhetens djupaste grundval och vilkor är en kroppsligen och andligen sund arbetarestam. Det var ock denna hufvudsynpunkt för maximalarbetsdagsfrågans bedömande, som Macaulay så kraftigt framhöll, då han i sitt berömda tal om tiotimmarsdagen utropade: »Aldrig skall jag tro, att det, som gör en befolkning starkare, sundare, visare och bättre, slutligen likväl kan göra den fattigare!»

4. *Den nuvarande långa arbetstiden hindrar arbetsklassen att uppfylla sina medborgerliga pligter och att intaga den ställning i samhället, som med rätta tillkommer densamma.*

Vårt land, hvars samhällsutveckling sedan urminnes tider i all-

mänhet gått i en mera demokratisk riktning än de flesta andra staters, har, såsom bekant är, under innevarande århundrade kommit ganska långt efter i detta hänseende. Svenska folket befinner sig för närvarande mycket lågt på den politiska myndighetens rangskala; till och med sådana nationer som italienare, spanjorer och portugiser stå i fråga om medborgerliga rättigheter högre än vi. Ett sådant tillstånd är tydligen ovärdigt och ohållbart, och detta nekas icke heller af någon, hvars blick räcker det minsta utöfver stunden.

Om det ändock, trots vissheten härom, gifves flera, i öfrigt rätt förståndiga personer, som ej vilja främja medborgarerrättens utsträckning till alla myndiga välfräjdade män, så beror detta säkerligen deraf, att de funnit kroppsarbetarens lefnadsförhållanden högeligen ogynnsamma för förvärfvandet af politisk bildning. De hafva insett, att den långa arbetstiden mycket ofta beröfvar arbetaren tillfälle till deltagande i offentliga angelägenheter, undertrycker hans intresse deraf och afhåller honom från att skaffa sig förutsättningarna för ett allsidigt bedömande deraf. De under strecket stående arbetarne, säger 1888 års konstitutionsutskott i sitt bekanta utlåtande n:o 3 sid. 16, »lefvä under förhållanden, som hvarken kunna *lemna tid och håg öfriga* för ett själfständigt deltagande i det politiska lifvet, ej heller framkalla den insigt och erfarenhet, förutan hvilka rättighet till deltagande i rådslagen om fosterlandets angelägenheter icke bör ifrågakomma.

Det sakförhållande, från hvilket utskottet här utgår, kan icke bestridas: den nuvarande arbetstiden är verkligen så öfverdrifven, att den i ofantligt många fall gör det nästan omöjligt för den svenske *kroppsarbetaren* att tillika vara svensk *medborgare*. Häri har utskottet efter min mening fullständigt rätt. För hvarje tänkande politiker bör emellertid detta faktum utgöra en maning att genom arbetstidens reglering *bereda arbetaren tid* att göra sig duglig för detta värf samt att genom ett energiskt arbete för folkbildningsanstalter af olika slag gifva honom *tillfälle* dertill. Man skulle på grund häraf kunna gifva ett visst erkännande till och med åt eu sådan politik, som satte arbetstidens förkortande och folkbildningsanstalternas kraftiga upphjelpande såsom en förutsättning för den allmänna rösträtten. Ingen, som hyser någon tillit till vår arbetarebefolknings rättskänsla och sunda omdöme och som tror på den medborgerliga frihetens uppfostrande kraft, skulle visserligen för sin del kunna biträda en konservativ politik af denna art, men man skulle ej kunna förneka, att den dock hvilade på en *begyriplig tankegång* och sålunda på intet sätt vore att förblanda med den, som blott är ett utslag af kortsynthet och politiskt lättsinne.

Så mycket borde i alla händelser vara klart, att såväl de, för hvilka medborgarerättens utsträckning till alla är ett obetingadt *godt*, som de, hvilka i nämnda utsträckning hufvudsakligen se en — om ock oundviklig — *fara*, måste på det lifligaste önska, att vår arbetsklass genom en begränsning af arbetstiden erhåller det tillfälle till deltagande i det politiska lifvet samt till förvärfvande af härför nödiga insigter, som den enligt 1888 års konstitutionsutskott för närvarande mestadels saknar.

Mot arbetstidens lagliga reglering hafva — isynnerhet från arbetsgifvarnes sida — gjorts flera invändningar, gående ut på, att en dylik reglering skulle vara från arbetarens och från industriens synpunkt ekonomiskt omöjlig samt från statsrättens principiellt oriktig.

1. *Tillfälle till söndags- och nattarbete samt annat öfvertidsarbete* ger, säger man, *tillfälle till ökad förtjenst och förbättrar derigenom arbetarens annars otillfredsställande ekonomi.*

Rigtigheten af denna invändning bestrides af erfarenheten. De officiella schweiziska berättelserna, såväl från fabriksinspektörerna som från kantonalregeringarna, visa, att maximalarbetstiden — äfven med den lenfälliga tillämpning den under öfvergångsåren erhållit — verkat synnerligen fördelaktigt på arbetsklassen, icke blott i fysiskt och moraliskt, utan ock i ekonomiskt afseende. Just de ordentligaste och mest tänkande arbetarne äro afgjort emot beviljandet af tillstånd till öfvertidsarbete och det till och med i sådana fall, då arbetsgifvarne sökt locka dem dertill genom att erbjuda dem andel i vinsten. De hafva funnit, att öfvertidsarbetet försvagar deras krafter och utsliter dem i förtid, och att de icke ens för tillfället deraf hafva någon ekonomisk fördel, enär det medför väsentligen ökad förbrukning af mat och dryck, detta sista i synnerhet hvad nattarbetet beträffar.

Synnerligen märkligt är äfven det sakförhållandet, att efter maximalarbetsdagens införande arbetsförsummelse minskats och att särskildt den s. k. frimåndagen (der blaue Montag) blifvit betydligt sällsyntare. Denna omständighet synes bättre än allt annat visa, att det förut tvingande behovet af *extra ordinära* afbrott nu genom arbetstidens reglering i väsentlig mån försvunnit, hvilket naturligtvis för arbetaren är en anseelig vinst, ej minst i ekonomiskt afseende.

Den under striden om maximalarbetsdagen ofta uttalade farhågan,

att den kortare arbetstiden skulle medföra trägnare krogbesök, har icke visat sig grundad. Familjefäderna och ynglingarne, heter det i inspektörsberättelserna, hafva i stället efter slutadt dagsverke funnit tid att sysselsätta sig med sådana arbeten i hemmet eller omkring detsamma, hvilka satt andra muskler i verksamhet, än dem fabriksarbetet under dagen tagit i anspråk. Denna omvexling har visat sig fysiskt och andligt välgörande samt haft till följd, att arbetet nästa dag kunnat begynnas med långt friskare krafter. Hustrurna och de unga flickorna hafva funnit tillfälle nog att med husliga sysslor utfylla de timmar, som genom den förkortade arbetstiden blifvit dem lemnade.

I samma riktning gå vittnesbörden från alla andra land, der man kunnat iakttaga de ekonomiska frukterna af en längre eller kortare arbetsdag. Af hvad man hittills känner om arbetsdagens inverkan på arbetslönen — de rent teoretiska deduktionerna oberäknade — kan man icke komma till annan slutsats, än att den senares höjd står i ett *omvändt* förhållande till den förras längd. Denna lag bestyrkes ej allenast af den ofta anförda jernförelsen mellan arbetstiderna och arbetslönerna i de engelska och de belgiska kolgrufvorna, utan äfven af dylika jernförelser från andra håll, exempelvis från Tyskland, der inspektörerna funnit en större välmåga hos sådana arbetare, som hafva tio-timmarsdag, än hos sådana, som måste hålla i med sitt arbete ända till 18 timmar i dygnet.

2. *Utan den nuvarande långa arbetsdagen, säger man vidare, skulle varutillverkningen icke kunna hållas uppe vid erforderligt belopp; de näringsdrifter, som utsattes för tidsregleringen, skulle gå under.*

Invändningen hvilat på den föreställningen, att den genom arbetet alstrade varumängden står i rakt förhållande till den derpå använda tiden. Vår tids storindustri, säger man, hvilat på användningen af maskiner, och därför måste arbetarens fysiska och andliga tillstånd, hans personliga kraft och håg, hafva ganska ringa inflytelse på varans mängd och beskaffenhet. Arbetaren är hufvudsakligen en betjent åt maskineriet, och detta frambringat, utan att tröttna och förslappas, lika varumassor på lika tider: en viss mängd på 8 timmar, 25 procent mera på 10 timmar, 50 procent mera på 12 timmar, 100 procent mera på 16 timmar o. s. v.

Vidare ligga i dylika industrier stora kapital fastlåsta i dyrbara maskinerier, som förlora i värde både när de gå och stå och som i uppfinningarnas tidevarf hvarje ögonblick löpa fara att blifva föråldrade. Innan de kasseras, böra de hafva betalat sin anläggningskostnad, och detta kunna de göra desto fortare och säkrare, ju oafåtligare de hållas

i gång, ju längre arbetsdagen är. Härtill kommer, att en omåttlig arbetsdag gör arbetaren slö för alla lefnadsbehof utöfver de allra simplaste och nedsätter hans anspråk på lifvet, så att han, utan att vidare tänka derpå, fogar sig i sin ställning och nöjer sig med den lägsta möjliga dagspenning. Arbetstidens förkortning skulle åter verka i rakt motsatt riktning och sålunda bidraga till att stegra driftskostnaderna.

Huru stort sken af sannolikhet detta resonnement än må ega, håller det dock icke streck, åtminstone ej i den allmänna form, hvori det vanligen framställes. Dels är allt industriarbete icke på långt när uteslutande maskinarbete, dels är äfven detta senare icke så absolut mekaniskt, att det är helt och hållet oafhængigt af arbetarens vakenhet och själsspänstighet. Tvärtom utöfva dessa egenskaper i de allra flesta arbetsarter en väsentlig inverkan på arbetets frukter, och der blir på grund häraf varumängden i sjelfva verket *mindre* och *sämre*, i fall arbetaren genom en orimlig arbetstid blir allt för mycket utsugen till kropp och själ.

Historien och statistiken visa, att det icke allenast *kan* vara så, utan ock faktiskt *är* så.

Då Englands arbetare genom den s. k. tiotimmars-lagen af den 8 juli 1847 lyckades nedbringa minderårigas samt vuxna qvinnors arbetsdag till 10 timmar, blef äfven de vuxna männens egen arbetstid inom flera industrier begränsad till detta mått, enär i dessa industrier minderåriga och qvinnor måste samverka med män. De förtviflade arbetsherrarne samt de nationalekonomer, hvilka lånade dem sin penna (en Senior m. fl.), ropade, att detta ovilkorligen måste blifva den engelska industriens undergång. Men i stället följde det mest storartade uppsving, och arbetsgifvarne förklara nu sjelfva, att den af dem så bekämpade tiotimmarsdagen utgör en af hörnstenarna för den engelska industriens öfverlägsenhet.

Vår svenska arbetarelagstiftningskomité af 1875—1877 yttrar rörande den inverkan på det nationella arbetet i dess helhet, som en nedsättning i arbetstiden för vuxna skulle utöfva, följande: »Den erfarenhet, som vunnits genom den nyare engelska lagstiftningen från 1844, är för denna fråga fullkomligt afgörande. Fabriksinspektorn Horner, hvilken förut tillhört motståndarne till nedsättningen i arbetstiden, förklarade efter undersökningar, som i afseende å noggrannhet och omfattning icke lemna något att önska, att han misstagit sig om verkan af den minskade arbetstiden: arbetsprodukten hade i textilindustrien under 11 timmars arbete något öfverstigit den förut under 12 timmar erhållna, och lönen i följd deraf något förhöjts. Förklaringen

af detta sakförhållande ligger i det inflytande, som arbetarnes flit och uppmärksamhet ega i afseende å tillverkningsbeloppet. Senior sjelf fann sig 1863 å kongressen för social vetenskap i Edinburgh föranlåten att påyrka tio timmars arbetes införande äfven i industrigrenar, der detsamma dittills ej vunnit insteg. Detta har sedermera skett; och förnyade försök hafva bekräftat, att förändringen länder alla, näringsidkare såväl som arbetare, endast till gagn. Bland de många exempel härpå, som i Th. Brasseys arbete om arbete och löner blifvit sammanförda, äro följande synnerligen lärorika: »Ransome & Sims maskinfabrik i Ipswich sysselsätter 1,200 arbetare. I början af 1872 nedsattes arbetstiden från 58½ till 54 timmar i veckan, och till följd häraf stegrades arbetsintensiteten hos de vid maskinerna sysselsatta arbetarne så, att drifkraften måste ökas med 12 till 15 procent. Då Dollfus i Mulhouse inskränkte arbetstiden från 12 till 11 timmar, visade det sig, att arbetarne utträttade 5 procent mera arbete än tillföre. Flera af vårt lands större industri-idkare hafva ock inför komitén uttalat den åsigt, att en nedsättning af arbetstiden till 11 eller möjligen 10 timmar icke skulle lända till förfång för produktionen, utan snarare tvärtom.» (Se sid. 106 och 107 i Betänkande angående minderårigas antagande och användande i fabrik, handtverk eller annan handtering, undertecknad Pehr Ehrenheim m. fl.)

Från Schweiz finnes en mängd intyg i samma rigtning. Arbetsinspektörerna förklara i sina embetsberättelser, att tillverkningen inom vissa rörelser något minskats (ehuru ej på långt när i samma grad som arbetstiden), men att den i andra bibehållit sig vid samma mått och inom åter andra ganska betydligt stigit. Särskildt bekräfta dessa berättelser den förutsägelse, som regleringens vänner framställt, nemligen att de uthvilade arbetarne skulle ådagalägga större intelligens och omdöme och på grund häraf kunna lemna ett *bättre* arbete. »Det arbetas regelmessigare», heter det, »och hvad som åstadkommes är bättre och omsorgsfullare utfördt.» Väfveriegarne, som förut högeligen beklagat sig öfver den skada, deras industri genom arbetstidens förkortning skulle lida, måste efteråt medgifva, att arbetet nu går mycket raskare undan. En af dem förklarade, att hans alster efter maximalarbetsdagens införande fått en helt annan *karakter*; de skickligare bland hans arbetare utförde nu mönster, hvilka två år förut hvar och en skulle ansett alldeles omöjliga att åstadkomma. I allmänhet hafva de schweiziska arbetsgifvarne, i likhet med de engelska, ej allenast fogat sig i de nya förhållandena, utan de hafva funnit sig så väl i dem, att de ej längre önska de gamla tillbaka. Detta så mycket mindre, som de

småningom kommit under fund med, att den förökning i tillverkningen, som under vissa omständigheter genom öfvertidsarbetet kunde vinnas, i sjelfva verket blef så ringa, att kostnaderna för belysning och uppvärmning m. m. knappast häraf kunde uppvägas.

Från Österrike uppgifves, att den 1888 vidtagna indragningen af den tolfte timmen inom väfnadsindustrien icke skadade denna samt att man nu i allmänhet arbetar lika mycket på 11 timmar som förut på 12. I Amerika säges man hafva funnit, att inom somliga rörelser lika mycket nu åstadkommes på 10 timmar som förut på 11 och inom andra till och med lika mycket på 8 som förut på 10.

Till samma slutsatser hafva äfven de tyska arbetsinspektörerna kommit. Så t. ex. meddelas från ett af Tysklands industridistrikt, att vid fabriker, der arbetsdagen minskades från 12 till 10 timmar, arbetet dock redan inom några dagar så afpassat sig efter de nya förhållandena, att tillverkningen per dygn blef alldeles densamma. Från ett annat distrikt uppgifves, att »rörelser med ringa tillverkning i allmänhet hafva lång arbetstid och att alla försök, som vid gynsamma afställningsförhållanden göras för att med bibehållande af arbetstidens längd stegra arbetsfarten genom att locka arbetarne med ökad lön, antingen fullständigt misslyckas eller ock lyckas blott för en liten tid. Liknande blir förhållandet, om man i rörelser med kort och driftigt arbete söker förlänga arbetstiden för att bättre kunna begagna sig af tillfälliga goda konjunkture; varumängden motsvarar då några få dagar den ökade arbetstiden, men sjunker sedan snabbt tillbaka till hvad som förut med den kortare arbetstiden kunde åstadkommas.»

Om man på teoretisk väg understundom kunnat komma till en motsatt uppfattning af den förkortade arbetsdagens nationalekonomiska verkningar, torde detta hufvudsakligen hafva berott derpå, att man icke fäst tillräcklig uppmärksamhet vid den väsentliga skilnaden mellan den menliga arbetskraften å ena sidan och de mekaniska krafterna å den andra. De senare kunna icke förlama eller tillintetgöra sig sjelfva genom öfvermått, ej heller stärka, ja mångdubbla sig sjelfva genom hvila. Detta kan den menliga kraften deremot göra, och häri ligger orsaken till att en befolkning, som har 16 timmars arbetsdag, måste lefva i ett djupt elände, medan deremot en annan, som har 8 timmars arbetsdag, kan befinna sig i välmåga.

De anförda utsagorna från olika land synas visa, att den ofta framkastade farhågan för en minskning af det nationella arbetet genom fastställande af en maximalarbetsdag icke har någon tillämplighet på detta arbete *i dess helhet*. Det är icke heller med hänsyn härtill, som

denna farhåga oftast framställes: det är icke så mycket industriens förmåga att äfven med förkortad arbetstid kunna frambringa *den behöfliga mängden af förnödenheter*, som man drager i tvifvelsmål; det är snarare *den enskilde industriidkarens utsigter att kunna slå sina medtjälare*, som man antager genom regleringen skola minskas. I detta antagande synes man verkligen hafva rätt. Det förefaller nästan själfklart, att arbetstidens reglering bör verka reglerande äfven på arbetet och på hvad derigenom alstras, så att dess fördelning på årets olika tider blir *jemnare*. Denna slutsats bestyrkes till och med af bestämda iakttagelser; en af de schweiziska arbetsinspektörerna yttrar nemligen: »Den lagstadgade maximalarbetsdagen på 11 timmar har framtvingit en större regelbundenhet i produktionen.» Häraf följer visserligen, att det efter arbetstidens reglerande genom lag icke längre skulle gifvas fullt samma möjlighet för de driftigaste och mest energiska affärsmännen att just vid sådana tidpunkter, då det af någon orsak yppar sig starkare efterfrågan efter någon viss vara, ögonblickligen låta sin tillverkning svälla ut, så att de före alla andra kunna kasta massor af den begärliga artikeln ut i marknaden; jagten att komma först och bjuda under samt lystnaden att genom spekulation samla rikedomar skulle i någon mån hämmas. Men detta skulle ju endast hafva till följd att den »öfverproduktion», som framkallas af dylika ryckvis inträdande stegringar, blefve något minskad samt de deraf försakade prisfallen och kriserna icke fullt så fruktansvärda, och *detta* kan väl icke betraktas såsom en verklig olägenhet för näringslivet?

Äfven på annat sätt skulle arbetstidens begränsning säkerligen inverka fördelaktigt på detta. Den s. k. öfverproduktionen bär såsom bekant ett vilseledande namn; den borde rätteligen heta *underförbrukning*. De »dåliga tiderna» bero i allmänhet icke på för stor tillgång, utan på för ringa efterfrågan, och denna åter har sin orsak deri, att den stora massan af köpare har för liten köpförmåga. Inom en nation med öfverdrifvet lång arbetsdag måste den ena delen af arbetarebefolkningen sakna *ledighet* och den andra delen *arbete* samt således äfven *förtjenst*. Men både bristen på ledighet och bristen på förtjenst måste reducera behofven till de mest primitiva och sålunda åstadkomma en massförbrukning blott af sådana förnödenheter som potatis, sill, amerikanskt fläsk, cikoria, snus och brännvin m. m. En förkortning af arbetsdagen skulle deremot bidraga till en jemnare fördelning af arbetet på befolkningen och till ett höjande af dennas fordringar på lifvet. Och att jemn förtjenst samt höjda lefnadsfordringar hos den stora

massan af folket äro de båda grundvalarna för ett blomstrande näringslif behöfver ingen bevisning.

Om nu antydda nationalekonomiska följder af en lagstadgad maximalarbetsdag kunna vara underkastade olika meningar, så är detta deremot icke förhållandet med en tredje, hvilken sammanhänger med frågan om olycksfall i arbetet. Såsom redan nämnt är, har den tyska olycksfallsstatistiken bekräftat hvad man redan tidigt af förnuftsskäl och daglig erfarenhet varit förvissad om, nemligen att olycksfallens antal hastigt växer med den tilltagande arbetstiden. Nu är det ju industrien, som antingen genom skadestånd enligt en ansvarighetslag eller genom premier till en riks försäkringsanstalt skall i närmaste hand underhålla olycksfallens offer. Här af följer, såsom ock en nationalekonomisk forskare med anledning af nämnda olycksfallsstatistik påpekat, att »industrien måste köpa fördelen af den längre arbetstiden» (för så vidt denna nemligen är en fördel) »med höjda olycksfallsersättningar. Att detta måste vara af största betydelse i socialpolitiskt afseende behöfver icke påpekas», tillägger samme forskare (R. van der Borgh i Brauns »Archiv für sociale Gesetzgebung und Statistik» 1890, s. 560). Äfven i sådana stater, som i likhet med Sverige ännu sakna såväl en industriel ansvarighetslag som ock en allmän olycksfallsförsäkring, måste dessa ersättningar innebära en svår ekonomisk börda, ehuru de här utgå under form af fattigvård och s. k. välgörenhet.

3. *Men om det än måste medgifvas, invänder man vidare, att den nuvarande arbetstiden är orinligt lång och att den både kan och bör begränsas, så är dermed icke sagdt, att en sådan begränsning skall ske genom lagstiftningens mellankomst; den bör fastmer åstadkommas på det fria aftalets väg.*

De, som så tala, torde dock förbise de faktiska förhållandena, historiens och erfarenhetens lärdomar. Det torde knappast finnas någon grund att antaga, att arbetstidens begränsning skulle hos oss kunna vinnas på väsentligen annan väg än den vunnits i utlandet. Sverige är visserligen ett jemförelsevis efterblifvet land på det industriella området, och det är derföre helt naturligt, att det är ett efterblifvet land äfven på det socialpolitiska. Men till sitt väsende och förlopp är dock arbetarefrågan hos oss densamma som utomlands. Att den kommer något senare, har för oss den stora fördelen, att vi i förväg veta, i hvilken riktning utvecklingen kommer att gå, hvilka skeden den har

att genomlöpa och i hvilka åtgärder den antagligen kommer att utmynna — hvilket allt borde kunna spara oss många misstag, mycket fåvitskt motstånd, mycken onödig bitterhet.

Det kan visserligen ej nekas, att en del arbetsgifvare med kraft och värme verkat för arbetsdagens begränsning. Somliga hafva gjort det, emedan de varit s. k. ideologer, det vill — öfversatt på svenska — säga: emedan de betraktat arbetarne såsom medmenniskor, ej såsom blotta arbetsverktyg. Andra hafva gjort det, emedan de hafva varit klarsynta nog att inse, att arbetsdagens förkortande till ett lägre mått än det *nu* vanliga icke kunde skada deras eget intresse. Vi hafva i Sverige haft åtskilliga prof på dylika nobla och kloka arbetsherrar, såväl under föregående som under innevarande år, och väl vore, om de vunne många efterföljare.

Men att af sådana exempel sluta sig till, att arbetsdagens begränsning skulle hos oss komma att genomföras så att säga i all gemylighet, det är väl knappast någon nog barnslig att tro. Härför gifvas nemligen många hinder. Ett sådant är våra arbetsgifvares vanligen ytterst högt uppdrifna klassmedvetande, d. v. s. den stolthet, som gör, att de i hvarje tillmötesgående, hvarje eftergift för arbetarnes önskningsar se en förödmjukelse för sin egen värdighet. Ett annat är deras vanliga oförmåga att se de gynsamma följder för sjelfva industrien, som arbetstidens reglering visat sig hafva i alla land, der den blifvit införd. Ett tredje är det obestriddliga sakförhållandet, att denna reglering under vissa förhållanden och utöfver en viss gräns verkligen skulle utgöra ett band på arbetsgifvaren, nemligen ett band på honom i hans sträfvan att höja sig på sina konkurrenters bekostnad. Klart är, att arbetsgifvarnes diktan och traktan i allmänhet måste gå ut på att med alla tänkbara medel begagna sig af konjunkturerna samt att nedbringa tillverkningskostnaderna till möjligast minsta mått för att genom möjligast lägsta pris underbjuda alla medtäflare. Till och med personligen humana arbetsherrar måste ofta mot sin vilja ryckas med af nödvändigheten under nuvarande förhållanden att pressa arbetskraften intill dess yttersta gräns för att kunna hålla sig uppe i den växande konkurrensen. Naturligtvis kan man, om man så vill, på en hel samhällsklass ställa den fordran, att den i oegennyttan och uppoffrande nitälskan för andras väl skall stå öfver människors *vanliga* mått, men man får icke blifva allt för bestört, om denna fordran ej i allmänhet uppfylles. Att vänta arbetsdagens begränsning genom *arbetsgifvarnes* initiativ torde således anses fruktlöst.

Af den enskilde *arbetaren* kan man naturligtvis vänta ännu min-

dre. Formelt taget är visserligen arbetsaftalet »fritt», så att arbetaren kan underkasta sig den långa arbetsdagen eller säga nej dertill. Men nödvändigheten att lefva tvingar honom att taga de vilkor, som stå honom till buds. Han må vara huru missnöjd med detta aftal som helst; så länge han står isolerad, hjälpa honom alla arbetsinställelser till intet.

Helt annorlunda blir visserligen förhållandet genom *arbetarnes ordnade sammanslutning*. Detta har hos oss blifvit på ett synnerligen kraftigt sätt framhållet af justitierådet Skarin i hans yttrande öfver olycksfallsförsäkringen till högsta domstolens protokoll den 17 december 1890. »För min del», säger han der, »anser jag det skäl för lagstiftningens mellankomst, man velat finna i arbetarens förment svaga ekonomiska och sociala ställning, för närvarande icke ega särdeles stor betydelse och för framtiden få ännu mindre sådan. Den förmåga af sammanhållning och organisation till bevakande af gemensamma intressen, som *lyckligtvis* allt mera vinner insteg bland arbetarne», fortsätter herr justitierådet, »gifver dem en styrka och betydelse, som, enligt hvad erfarenheten redan visat, i talrika fall ej stått tillbaka för arbetsgifvarens; och allt efter som denna förmåga, *hvilken väl ännu blott är i sin början*, hinner att utvecklas och spridas, lära arbetarne allt mera vinna den dem med *rätta* tillkommande fria och oberoende ställning, som ganska väl sätter dem i stånd att i förhållande till arbetsgifvaren iakttaga och bevaka sina fördelar.»

Man kan mycket väl dela den varma sympati för arbetarnes organisationssträfvanden, som i detta yttrande röjer sig, äfvensom det der uttalade hoppet, att dessa sträfvanden under den närmaste tiden skola allt mera utvecklas och spridas. Ingen kan neka, att denna sammanslutningsrörelse i sjelfva verket är den mest storartade af alla samhälliga företeelser i vår tid, och att den mångenstädes redan uträttat ofantligt mycket godt. Arbetareorganisationerna i England, Schweiz och Förenta staterna hafva satt arbetsklassen i stånd att för första gången uppträda såsom en jemnbördig magt vid sidan af arbetsgifvarne och gjort arbetsaftalet, åtminstone i någon mån, verkligen fritt. De hafva der kullkastat den hos oss hittills spökande åskådning, som vid hvarje tvist mellan arbetare och arbetsgifvare ser i den förre en uppstudsigt undersåte, i den senare en förfördelad husbonde. De hafva tagit kommandot öfver arbetareskarorna i deras ekonomiska strid mot kapitalet, infört plan och ordning i denna strid, förebyggt en massa strejker, bilagt andra genom skiljedom, fört ytterligare andra till ett lyckligt slut, försäkrat deras frukter genom formliga stilleståndsfördrag

o. s. v. — kort sagdt: länkat hela utvecklingen in på en mera regelbunden och fredlig bana.

Men (och detta synes såväl den nyss anförde ärade ledamoten af högsta domstolen som andra vänner af arbetsklassens sammanslutning hafva förbisett) öfverallt der dessa beundransvärda organisationer vunnit fast fot, der hafva arbetarne snart kommit till den öfvertygelsen, att den enskilda uppgörelsens väg hvarken bör eller får vara den *enda*. Just de grupper af arbetare, som bäst behöfva skydd, nemligen qvinnorna och de minderåriga, stannade i allmänhet utanför yrkesföreningarna, ty de underkastade sig lättare de ogynsammaste vilkor och refvo derigenom ned hvad de sammanslutna arbetarne byggt upp. Särskildt i fråga om arbetstidens begränsning måste dessutom den s. k. frivillighetens väg leda till en grof och uppenbar orättvisa. Ty på denna väg blir arbetsdagen reglerad till mycket olika mått, men ej *rättvisligen*, d. v. s. efter arbetets *svårighet*, utan efter arbetspersonalens talrikhet och deraf beroende kampduglighet samt andra yttre omständigheter. I de yrken, som sysselsätta en stor och samlad personal, kunde arbetarne kanske genomdrifva sina fordringar; inom dem, som hafva en liten och spridd, deremot icke. Sådana arbetare, hvilkas billiga kraf stå i strid med en större allmänhets mer eller mindre tillfälliga vanor och anspråk (bagare, jernvägstjenstemän m. fl.) skulle få en ojemförligt hårdare strid än andra, som i det fallet vore gynsammare ställda o. s. v. Och denna olikhet skulle arbetarne nödgas fördraga, icke blott som en öfvergång, utan för all framtid. Man kan i betraktande häraf icke undra på, att arbetarne öfverallt nödgats framställa det yrkandet, att *staten* skall ingripa och reglera arbetsdagen, först för barnen och de öfriga minderåriga, sedan för qvinnorna, slutligen äfven för männen.

Att lemna reglerandet af arbetstiden helt och hållet åt den enskilda uppgörelsen vore att etablera ett evigt krigs- och osäkerhetstillstånd, der man aldrig hade någon trygghet för, att de träffade öfverenskommelserna skulle ega bestånd längre än till det ögonblick, då någon af de kämpande parterna trodde sig kunna vinna någon fördel af att bryta dem. Det oafåtliga krigstillståndet mellan samhällets båda hufvudklasser skulle framkalla en ohygglig skärpning af den sociala ofriden och en tilltagande andlig förvildning.

Naturligtvis har man å motsatta sidan på det ifrigaste bekämpat hvarje lagstadgande i fråga om arbetstiden. Sådant skulle, säger man, ligga utom statens befogenhet och innebära en kränkning af den individuella friheten. Staten bör sörja för medborgarnes säkerhet till

person och egendom, men för öfrigt låta dem sjelfva, bäst de gitta, klarera sina inbördes angelägenheter.

Denna icke-inblandningspolitik är förträfflig, der den verkligen passas. Så t. ex. då någon begär, att staten skall skydda honom för att råka få se åsichter uttalade, som stöta honom för hufvudet, eller garantera honom en tillräckligt hög inkomst af hans qvarnar eller dylikt. I sådana fall sker nemligen inblandningen till förmån för enskildt godtycke eller enskild vinning, men icke till förmån för den allmänna välfärden. Men der i kampen mellan stridiga intressen det allmänna bästa står på spel, der är det statens pligt att uppträda till dess försvar. Detta har åtminstone hittills i alla tider hållits för statens högsta uppgift. Särskildt har det alltid ansetts såsom en af dess viktigaste omsorger att mildrande och reglerande ingripa i förhållandet mellan kämpande samhällsklasser. Historien är full af vittnesbörd att så skett och *måst* ske.

Det har därför varit alldeles i sin ordning, att staten lagt sig i frågan om arbetstidens reglering. Den har för öfrigt tvungits dertill af omsorgen för sin egen framtid. Skulle industrialismen fått gripa omkring sig utan att hejdas af några skrankor, så skulle arbetsklassen snart blifvit kroppsligen och andligen ruinerad, förstörelsen skulle genom arf öfvergått till kommande släkten, de styrande klasserna skulle ej längre kunnat rekryteras med friskt blod nedifrån, och till och med i försvarsförmåga skulle industrisamhällena sjunkit och snart öfverflyglats af mera outvecklade och mindre utslitna nationer — i förbigående sagdt en synpunkt, som ej torde varit främmande för den nuvarande herskaren öfver Europas främsta militärstat och för de socialreformatoriska planer, med hvilka han umgås.

Synnerligen betecknande är, att ett dylikt ingripande skett först och kraftigast just i den individuella frihetens stamorter på jorden: England, Schweiz och Förenta staterna. Just der man varmast uppskattat den individuella frihetens värde såsom ett af hufvudmedlen för allmän välfärd, just der har man ock insett, att den senare dock är *målet* och att den individuella friheten, när allt kommer omkring, blott är ett *medel* för detta mål. Om under vissa faktiska förhållanden någon inskränkning i den individuella friheten bättre främjar allmän välfärd, då bör detta medel vika, på det att målet må nås.

Principiellt synes frågan en gång för alla vara *afgjord*, sedan man temligen allmänt erkänt statens behörighet att reglera eller förbjuda söndags- och nattarbetet, sedan England genom lagen af den 6 juni 1844 begränsade arbetstiden för qvinnor, alltså för vuxna, myndiga

individer, och i synnerhet sedan Schweiz den 23 mars 1877 fastslog en viss maximalarbetsdag äfven för vuxna män. I den riktning, som härigenom utpekats, fortgår utvecklingen med oemotståndlig magt. Att den strider mot en statsfilosofisk doktrin, som aldrig haft någon giltighet och icke tål vid att tänkas ut till sina konsekvenser, betyder intet. Enda tänkbara möjligheten till en återgång skulle vara, om man kunde uppvisa något land, der maximalarbetsdagen blifvit införd och gjorts verksam, men icke förbättrat den stora massans ställning, utan hos densamma framkallat önskan att komma tillbaka till det nuvarande. Allt hvad man i denna stund vet talar emellertid tydligt i motsatt riktning.

Såsom den förut lemnade öfversigten öfver åtskilliga staters lagstiftning i berörda afseende visar, hafva arbetsklassens önskningsar på åtskilliga håll delvis redan blifvit uppfyllda. Den ådagalägger ock, att inskränkningen skett i olika grad i olika land, för olika kön och inom olika näringsgrenar samt ingenstädes plötsligt och utan alla undantag. Det ofta utkastade påståendet, att sträfvandet för en dylik inskränkning skulle afse fastställandet med ett slag af en arbetsdag på jemt 8 timmar för alla slags arbetare och under alla förhållanden, beror på ett missförstånd. Hvad man mot den hittills i utlandet vunna lagstiftningen härom än kan hafva att anmärka, icke kan man beskylla den för att hafva gått allt för summariskt och bröstganges till väga. Snarare hafva medgifvandena och undantagen blifvit så många, och så stora, att de, åtminstone under öfvergångstiden, snart sagdt upphäft regeln.

Det är icke under de allra senaste åren, som frågan om arbetsdagens reglering genom statens ingripande kommit upp i vårt land. Det är icke ens genom nu framlagda motion, som densamma första gången drages under svenska riksförsamlingens ompröfning. Åran att i detta afseende hafva varit den främste tillkommer bonden Nils Hansson från Kristianstads län, hvilken vid 1856 års riksdag, alltså för 35 år sedan, inom sitt stånd afgaf följande märkliga motion.

»Vördsamt Memorial.

Genom kongl. förordningen den 22 maj 1852 är visserligen fabriksidkare vid vite af 6 riksdaler 32 skilling banko förbudet att mellan klockan 9 på aftonen och 5 på morgonen använda arbetare under 18

års ålder, äfvensom i fabriks- och handtverksordningen åtskilliga stadganden finnas intagne till betryggande af minderåriga arbetares rätt och bästa; men då med afseende dels å bötesbeloppets obetydlighet, och dels å den omständighet, att åklagare mot öfverträdelse af slika föreskrifter sällan finnes, de missbruk, som lagstiftningen velat förebygga, oafbrutet fortfara, så finner jag mig föranlåten påkalla Rikets Ständers allvarliga behjertande för den framställning, jag nu går att göra.

Vid de flesta fabrikerna här i landet är arbetstiden allt för lång; den är vanligen antagen till tiden från klockan 5 på morgonen till klockan 8 eftermiddagen med endast $1\frac{1}{2}$ timmes fristunder, och ändå börjas arbetet vid många fabriker redan klockan $\frac{1}{2}5$ samt slutar icke förr än klockan $\frac{1}{2}9$ eftermiddagen. Detta förhållande står icke i förening med den allmänna känsla för medmänniskors rätt och väl, som civilisationen räknar bland sina vackraste triumfer, synnerligast då frågan gäller barn, hvilkas kroppsliga utveckling sålunda hämmas och hvilkas intellektuella förmögenheter nödvändigt genom ett sådant oupphörligt, nästan maskinmessigt arbete rent af måste förqväfas. I sjelfva fabrikernas hemland, England, har också förhållandet med fabrikspersonalens skyldigheter och rättigheter på de senare åren varit föremål för den mest noggranna, officiella ompröfning, och redbart tänkande människors varma nit för en rättvis modifikation af fabrikssegarnes förut obilliga anspråk har också nu der besegrat dessa och framkallat ett tillbörligt afseende på fabriksarbetarnes fysiska krafter och moraliska behof. Är det väl hedrande eller ens rätt och försvarligt, att vårt älskade Sverige, en bland den kristna lärans och den sanna broderlighetens väldigaste kämpar, i vår nuvarande upplysta tid låter komma sig till last ett så groft fel i det sociala rättsförhållandet som det här antydda? Och är det väl med god samhällsordning förenligt, att några få industriidkares enskilda intressen skola trampa under fötterna tusentals af sina medmänniskor och landsmän människovärde och menniskorätt? Arbeta bör och måste visserligen hvarje människa, enligt både Guds och mensklig lag, för att ärligt förvärfva sitt bröd eller rättfärdiga sin ställning som samhällsmedlem; men anspråken på hennes verksamhet böra och kunna icke rättsenligt utsträckas öfver en viss billig gräns, och några stunder af sitt dagliga lif bör hon ega sjelf, för bönen, för sin själs odling, för sin kropps skötande och för hemmets pligter och fröjder. Den bästa, den starkaste natur går annars under; själens krafter förslöas så småningom och blifva snart sagdt förfäade; kroppen aftynar dagligen och går för tidigt sin tillvaros slut till mötes; skyldigheterna mot Gud och nästan förbises och betviflas, och i djuriska

njutningar sökes en usel och olycklig tröst för ett glädjelöst och beklagansvärdt lif. Synnerligast i afseende på barn och yngre personer, hvilka arbeta i fabrikerna, gälla dessa sanningar, och mig synes derföre vara statens ovilkorliga pligt att tillse, det icke godtycke och slem vinning hos några få bättre lottade så småningom lönmörda mångtusende andras fysiska, moraliska och kanske eviga väl. Om någonsin statens förmynderskap öfver individerna är behöfligt, så är det i frågor sådana som denna, i synnerhet då de ringa arbetslönerna och orimligt höga priser på lifvets oafvisliga förnödenheter förvärra det onda derhän, att de fleste af dessa stackars slafvar hvarken kunna förskaffa sig sådan föda, som uppehåller kroppens krafter, eller en mot vårt stränga klimats inverkan nödvändig beklädnad. Det är i sanning både bedröfligt och ömkansvärdt att se dessa arma varelser, ytterligt afmagrade och ofta med trasor beklädda, stå halfsofvande emot hvarandra i osunda förstugor under afvaktan på det uppskakande klockslag, som manar in dem i de ännu osundare arbetsrummen, der deras enda önskan är ett snart slut på den flyende dagens elände och deras enda hopp ett slut äfven på den kommande.

Sauningsenligt måste medgifvas, att bland våra fabriksidkare många finnas, hvilka sjelfva ega en djup, ogillande känsla för dessa snart sagdt barbariska förhållanden och derföre gerna skulle se desamma rättsenligt förbättrade, men de anse sig göra en förlust, om de förkorta arbetstiden för sina arbetare, emedan de icke kunde konkurrera med dem af deras yrkesbröder, hvilka icke skulle göra detsamma för sina, och medgifvas bör äfven, att fabriksegaren nödgas vidkännas betydliga utgifter för försörjningen af sina fattiga; men det förra skälet skulle betydligt försvinna, om arbetstiden för våra fabriker af staten bestämdes lika för alla, och fattigförsörjningsutgifterna skulle betydligt minskas, om icke arbetarnes helsa och krafter genom öfveranstängning och dermed dagligt växande elände undergräfdes och i förtid medtoges.

Denna fråga synes mig för både det närvarande och framtiden vara af stor vikt för vårt land, och jag får derföre föreslå:

att arbetstiden inom alla rikets fabriker genom ett statsmagternas sammanstående beslut måtte blifva bestämd till högst 12 timmar om dagen för fullvuxna personer och de öfver 16 år samt till 8 timmar om dagen för ungdom under 16 års ålder; att s. k. öfverarbete icke under någon förevändning må för dessa senare ega rum; att öfverträdelse af dessa stadganden måtte beläggas med förhöjdt vite af 25 r:dr r:mt för hvarje person, som utöfver den stadgade tiden

hålles till arbete å fabrikerna, samt att slutligen en hvar måtte ega åklaga så beskaffade öfverträdelser och de derföre stadgade böter åklagaren ensamt tillfalla.

Om remiss härå till vederbörligt utskott anhålles!
Stockholm den 3 december 1856.

N. Hansson.

Från Christianstads län.»

I det här af Nils Hansson gjorda yrkandet om en maximalarbetsdag af 8 timmar för ungdom under 16 års ålder ligger upphovet till den reglering af arbetstiden för minderåriga, hvarom Riksdagen i skrifvelse af den 12 september 1857 gjorde anhållan och som slutligen äfven företogs genom förordningen af den 18 november 1881, hvilken förordning skulle gjort så mycken nytta — *i fall den nemligen någonsin blifvit tillämpad.*

Det förra af Nils Hanssons yrkanden, nemligen om en lagstadgad maximalarbetstid äfven för *vuxna*, vann deremot ingen framgång. Den enda bestämda åtgärd i den vägen, som mig veterligen hittills blifvit vidtagen, innehålles i förordningen af den 18 februari 1870 »angående hvad vid tillverkning af tändstickor eller andra tändmedel, för hvilkas beredning vanlig fosfor användes, skall iakttagas till förekommande af käkbensbrand (fosfor-nekros) bland arbetarne», der det i § 6 heter: »Vid tändmassans beredning eller stickornas neddoppning deri, må icke användas arbetare, som ej fyllt femton år; *ej heller må någon med dessa arbeten sysselsättas längre tid än sex månader i sänder eller, efter det han upphört med sådant arbete, dertill ånyo användas, förr än minst två månader förflutit utan att derunder någon för hans helsa skadlig inverkan af arbetet försports.*»

Det är mig obekant, huru vida öfvervakandet af denna förordnings efterlefnad varit sådant, att den kan anses hafva haft annan betydelse än den rent principiella. Men denna är i alla händelser klar: svenska staten har här angifvit sin rätt och sin pligt att, då så behöfves, ingripa i förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetare genom reglerande af de senares *arbetstid*. I hvilken *utsträckning*, på hvilket sätt och till hvilken *grad* detta reglerande sedan sker, är en fråga för sig, hvars besvarande icke inverkar på erkännandet af sjelfva grundsatsen.

Hvad jag nu anfört gör naturligtvis icke anspråk på att betraktas såsom någon på minsta sätt tillfyllestgörande utredning af den invecklade frågan om en lagstadgad maximalarbetsdag. Dess syfte har blott varit att gifva några skäl för min öfvertygelse, att nämnda fråga, som för närvarande i snart sagdt alla land intager främsta rummet på arbetsklassens program, *förtjenar* en dylik utredning. För att i min ringa mån bidra dertill, att en grundlig och omfattande sådan måtte snarast möjligt komma densamma till del, tager jag mig härmed friheten föreslå,

att Riksdagen ville i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla, det Kongl. Maj:t täcktes genom sakkunniga personer låta utreda, huru vida och i hvad mån åtgärder kunna vara lämpliga för ordnandet af förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetare beträffande reglerandet af arbetstiden, särskildt inom alla sådana rörelser, hvilka enligt den till innevarande Riksdag aflåtna kongl. propositionen n:o 23 skulle vara försäkringspligtiga.

Stockholm den 21 april 1891.

Fridtjuv Berg.